

módszert is alkalmazott a könyvtár: főként felkéréssel, és a kötelespéldányok átvizsgálásával, de lehetőség nyílt vételre is. A gyorsan növekvő anyagot négy nagyobb csoportra, a hivatalos, a nem hivatalos nyomtatványokra, a háborús irodalomra és a kéziratos anyagra osztották. A könyvtár akkori osztályigazgatója, Fejérfakty László és az új gyűjtemény gondozásával megbízott Holub József tapasztalatszerzésre németországi tanulmányútra ment, azzal a szándékkal, hogy felkeressék a hasonló anyag gyűjtését folytató könyvtárakat. Az utazás egyik fontos változást jelentő következménye lett, hogy az eleinte a Levéltári Osztály kezelésében lévő gyűjteményből önálló osztályt szerveztek. A háború éve alatt a gyarapítás egyre nagyobb anyagi áldozatot jelentett, az irattárban megőrzött dokumentumok hitelesen tükrözik az eladósodással, a háborús gyűjtemény körüli nehézségekkel küszködő könyvtár helyzetét. 1920-ban az önállóság megszűnt, az új tételek leltárba vételét, a naplózást 1922-ben befejezték, de az anyag a harmincas évek közepéig egyben maradt a Nyomtatványi Osztályon, kivéve a kéziratosokat. A Nyomtatványi Osztály szervezeti átalakulása következtében azonban az egykori háborús gyűjtemény is több részre szakadt.

A könyv harmadik részében az Országos Széchényi Könyvtárban található első világháborús katonai tábori újságok bemutatására kerül sor. Az első világháborús tábori lapok nagy része történettudományi szempontból a mai napig feltáratlan. Ennek ellenére az Országos Széchényi Könyvtár azon törekvése, munkálkodása, hogy a háborús dokumentumok mindenféle típusát – köztük a katonai lapokat – gyűjtse és naplózza, mai szemmel is jelentős és értékes, mert ezáltal vált lehetővé, hogy ma ismerhetjük és kutathatjuk ezeket. A korabeli dokumentumokat olvasva hű képet kapunk a lapgyűjtemény létrehozásának terveiről, kialakulásáról, gyarapodásáról, de az egyes újságok indulásáról, keletkezési körülményeiről is. Nagyön érdekes ezeket a levélváltásokat olvasni és ez által is bepillantást nyerni a könyvtár beszerzési tevékenységébe, látni teljességre törekvő erőfeszítéseit. A szerző ennek az időszaknak idáig kevésbé vagy egyáltalán fel nem tárt anyaga-

nak, a katonai tábori újságoknak ilyen irányú ismertetésével tovább emeli kötete értékét.

A kötet utolsó, nagyobbik része egy 1491 tételből álló bibliográfiát, a háborús gyűjtemény törzsanyagába került, magyar nyelvű, 1914–1918 között megjelent műveket tartalmazza. A bibliográfia első része a lapok címének betűrendjében 74 időszaki kiadványt, a továbbiakban folyamatos tételszámokkal a monografikus kiadványok szerzői betűrendes tételeit tartalmazza. Külön érdeme Szóts Zoltán Oszkárnak, hogy közzétette ezt a hiányt pótló történeti szakbibliográfiát, amely a háborús gyűjteménynek jelentős, érdeklődésre számot tartó anyagát a mai használat szerinti bibliográfia formájában tartalmazza, az Országos Széchényi Könyvtár jelzeteit az egyes tételek végén feltüntetve, ezáltal azokat könnyen visszakereshetővé téve. A bibliográfiát rövidítések jegyzéke egészíti ki.

A kötetet irodalomjegyzék zárja. A függékben négy korabeli eredeti dokumentum másolatával szemlélteti a szerző, hogy a könyvtár a legkülönbözőbb nem hagyományos háborús kiadványokat, dokumentumokat hogyan gyűjtötte.

Az egykori háborús gyűjtemény anyagai az Országos Széchényi Könyvtárban hozzáférhetőek, kutathatók. Szóts Zoltán Oszkár eddigi kutató munkájának eredményeként könyvében a több mint 170 ezer dokumentumból álló egykori háborús különgyűjtemény egy részét tárta elénk. Reméljük, hogy folytatódik a gyűjtemény teljes körű feldolgozása. Ez a hiánypótló, nagyszerű kiadvány pedig egyik kiinduló pontja lesz és segítségére szolgál az első világháború, vagy a huszadik század korszakát kutatók, történészek, bibliográfusok, akár az Országos Széchényi Könyvtár története, tevékenysége iránt érdeklődők számára.

NEMES ERZSÉBET

Illik Péter, A Mohács-kód, A csatavesztés a magyar köztudatban, Budapest, Unicus Műhely, 2015.

A fiatal történész új monográfiáját nehéz lenne hirtelen és pontosan meghatározni. Talán a legközelebb álló definíció a következő lenne: a Mohács-értelmezések sokszínűségének, a ma-

gyar közgondolkodásra máig ható mítosznak és kultusznak egy igazán egyedi hangú vizsgálata. Kérdezhetnénk, hogy az eddigi recepcióvizsgálatokhoz képest lehet-e újat mondani, van-e értelme mindig és mindig elővenni a csatavesztést és a hozzá kapcsolódó elő- és utóéletét, lehetséges-e a véges mennyiségű forrásanyagot újraelemezve újabb részlettel gazdagítani a Mohács-képünket? Munkám során gyakran kerülök olyan helyzetbe, mikor az Országos Széchényi Könyvtár gazdag hungarika-anyagát bemutatva egy rendhagyó történelemórán, vagy külföldi és hazai vendégek tárlatvezetésén, illetve a múzeumok éjszakáján nekem szegezik a kérdést, hogy mi is történt valójában augusztus 29-én, közel félélévezreddel ezelőtt. A prózai válasz (Szapolyai János nem ért oda, vereséget szenvedtünk, II. Lajos belefulladt a Csele patakba) nyilvánvalóan nem elégíti ki a kíváncsiskodókat, mert a legtöbb látogató be akar lesni a talán sosem volt misztikum mögé, hogy egy pillantást vessen egy fantáziavilágban létező borzongató titokra: árulásra, csalásra, gyilkosságra.

Végiglapozva Illik Péter kötetét, ez a kézzel fogható Mohács-élmény két, egymástól markánsan eltérő ítélettel írható le: egyik az önsajnálát, az önértékelési zavarok, a paranoid, összeesküvésben megvakult hit, másikk a túlélés, az önfeláldozás és a méltóságteljes emlékezés. A korszak irodalmát inkább olvasó, mint kutató könyvtáros örülne, ha Ottlik Géza – a 20. századi magyar próza legnagyobb regényében – szavai határoznák meg a mi Mohácsunkat. Ottlik szinte egyedülálló módon közelítette meg a kérdést a magyar gondolkodásban, mikor arról beszélt az *Iskola a határon* záró lapjain, hogy a legizgalmasabb élmény, a legigazibb tulajdonunk a vereségeink magányos ünneplése a minket legyőzött birodalmak – egyáltalán nem fájó – távollétében.

A Mohács-mítosz természetesen nem valamelyik krónikásunk fejből pattant ki teljes fegyverzetben, hanem kialakult évszázados munka eredményeként (utalok itt Péter Katalin, Tóth Zsombor munkáira). A szerző világosan fogalmazza meg a célját, bemutatni, hogy: „a mohácsi csata és körülményeinek értelmezései hogyan vannak jelen ma a magyar közgondol-

kodásban”. Amivel az eddigi kísérleteken (csak néhány példa: Barta Gábor, Benda Kálmán, Bitskey István, Öze Sándor és Romsics Ignác) túlmerészkedik: az átlagember – ha van ilyen – Mohács-képének megtalálása. Ez határozza meg a vékony kötet (irodalomjegyzékkel 114 oldal) arányait is. Ugyanis a szerző minden írott forrást a „feltételezhető átlagember szemszögéből néz, azaz hozzá viszonyítja a bemeneti és kimeneti információt”, illetve az 1950 előtti Mohácsra vonatkozó irodalom mindössze egyötöde a teljes kötetnek. A történelmi szakirodalomban megjelenő Mohács-viták egymást kronologikusan követő szakaszai (Nemeskürty könyve, a rá adott reakciók, az 1976-os kötet, az új turkológiai eredmények) kellőképpen ismertek ahhoz, hogy itt megemlítsük (Illik sem tárgyalja részletesen).

Ezután a szerző megvizsgálta a publicisztikai írások és a Mohács kapcsolatát. A vállaltan kevés példa alapján mindössze egy jól körülírható benyomása maradt az olvasónak: a csata nemzeti trauma jelképeként „segíti” a mindenkori értelmezést. Ilyen az 1954-es labdarúgó-világ bajnokság döntőjéről, vagy a kettős állampolgárságról való szavazás eredménytelenségéről szóló írások, illetve a *Mandiner* blog 2014. augusztus 29-i „Szapolyai, a Törökellenes Öszszebűvés Gyurcsány” című már-már fájdalmasan primitív aktuálpolitikai viccelődése. Illik egy mélyebb „fűrésra” is vállalkozott: a *Magyar Hírlap* 1994–2001 közötti számainak az elemzésére, abból a szemszögből, hogy milyen kontextusba került elő a mohácsi vereség. Ezekben a publicisztikai írásokban Mohács nem egy önálló történelmi szál, illetve bőségesen kifejtett példázat, hanem „díszítőelem”, vagy inkább „segédíge”, amely összefonódik Muhival, Majténnyal, Világossal, Isonzóval, Trianonnal Voronyezsszel és a Corvin-közzel. Az unalmas, illetve meglepetést nem tartalmazó interpretációkból egy-egy aktuálpolitikai értelmezés (Bokros-csomag, tb-törvény) ugrik ki, amelyiket néhány évtized múlva jegyzetelni kell majd a történelem szakos hallgatóknak, mivel nem fogják érteni az utalásokat. Együtt olvasva a hét év alatt írott szövegeket, mellbevágónak tűnnek az egysíkú, korlátolt és suta megfogalmazások,

mintha program lenne Mohács mítosztalanítása, megtisztítása a ráakódott legendáriumtól ezek-
kel az ostoba közhelyekkel, pedig csak az em-
beri lustaság és igénytelenség áll mögötte.

Ehhez hasonló elemzés következik a „Politi-
tika és Mohács” című fejezetben. Illik a magyar
országgyűlésben 1990–2002 között elhangzott,
„a Mohács-szimbólumhoz erősen kötődő 20 be-
szédet” választott ki reprezentatív mintaként
a hatalmas gyűjteményből. Természetesen sem-
mi meglepő nincs abban, hogy a politikai pub-
licisztikához hasonlóan a politikai beszédek
Mohács-képe is nyomorúságos. Egyik pillére
a rossz szinonimája (a kultúra, a mezőgazdaság
és így tovább Mohácsa), a másik része a nem-
zetnevelés (kell-e nekünk Mohács), harmadik
oszlopa a nemzeti nagylét és függetlenség vége,
a negyedik pedig, hogy tulajdonképpen hány
Mohácsa is van (sok) a magyar népnek. Talán
egy – bár nem túl meglepő – megállapítást ki-
emelhetünk: Mécs Imre és Donáth László kivé-
telével jobboldali politikusok beszédeiben je-
lentek meg ezek a Mohács-képek.

A 2000-es évek elején a Magyar Könyv-
szemlében írott tanulmányomban igyekeztem
összeszedni a legjellegzetesebb irodalmi alko-
tásokat Mohács kapcsán, némi kitekintéssel
a 20. századra. Illik több olyan versre (Vértesy
Gyula, Herczeg Ferenc, Boross Sándor, Fekete
Lajos, Oláh Gábor) hívta fel a figyelmemet az
„Irodalmi motívumok a XX. században” című
fejezetében, amelyek ismeretlenek voltak szá-
momra. Elolvassva ezeket megkockáztatom azt
a kijelentést, hogy talán nem méltatlanul felejt-
ette el őket az Ady Endre 1908-as költeményét
zsinórmértékül használó, irodalmat szerető kö-
zönség. Ami viszont kifejezetten tetszett, arra
kevesebb betű jutott: az 1926-os évforduló kap-
csán kiadott tudományos kötetek és összeeskü-
vés-elméletek (Neusiedler Jenő) bemutatására.

A kötet súlypontja – nem titkolva – az utol-
só fejezet. A recenzens némi előítéllettel vegyes
tartózkodással nézte át alaposan ezt a 25 ol-
dalt, mert nehezen tudtam elképzelni, hogy
miképpen lehetne releváns módon beszélni az
internetes fórumokon névtelenül zajló történel-
mi vitákról. „A közgondolkodás a komment-
tekben” című fejezet erre a kérdésre próbálja

megtalálni a választ. Úgy tűnik azonban, hogy
ez a „felület” számos meglepetéssel szolgálhat
a Mohács-mítosz és a Mohácsról való gondol-
kodás kutatóinak. Egy több mint tízéves periódus-
t (2004–2014) vizsgál meg a szerző, ami
közel 3000 hozzászólást jelent (a méretét jól
mutatja, hogy kinyomtatva félezer A4-es oldal
terjedelmű az elemzett szöveg). Ami különösen
érdekes, hogy miképpen emésztődnek meg az
új kutatási eredmények ezekben a vitákban, kik
vállnak és miért idézett szerzőkké (még ha vitat-
koznak is egy-egy állításukkal). A szóba kerülő
témák gyakorlatilag lefedik az elmúlt évszá-
zad kutatásait (a mohácsi vereség következmé-
nyei, az akcióráduszméletek, a török harcá-
szat, a muszlim tolerancia kérdése, a magyar
politika türkössége – egy-kettőt említve). Vi-
tát gerjesztett néhány szimbolikus tett (a Szu-
lejmán-szobor), egy-egy szerző (Nemeskürty
István, Perjés Géza), vagy egy-egy téma (az
összeesküvés-elméletek) tárgyalása is. Tanulsá-
gos, hogy a legtöbbet emlegetett kutató Nemes-
kürty István, illetve a legtöbbet idézett forrás
Szerémi György krónikája. A könyvcímek nél-
kül említett szerzők igen eklektikus képet mu-
tatnak, hiszen találkozhatunk R. Várkonyi Ág-
nes, Káldy-Nagy Gyula, Szakály Ferenc, illetve
Grandpierre Andre, Jászay Pál, Bánlaky József
és Takáts Sándor neveivel is. A vitaszövegeket
olvasva csak egyetérthetünk a szerzővel: nem-
zeti-habsburgiánus (régebben kurucos-laban-
cos) szemléleti törésvonalon zajlott a diskurzus
egy évtizeden keresztül.

Végezetül néhány kritikai megjegyzésem
lenne. Nincs miért eltitkolnom: olvastam a könyv
kézirátát egy évvel ezelőtt. A szerző megtiszt-
telt azzal, hogy kikérte a véleményemet, meg-
hallgatta a kritikáimat és a megjegyzéseimet.
Volt, amit megfogadott belőle, volt, amit nem.
Az egyik fontos kifogásom az volt, hogy sem-
mi különösebb okát nem látom annak, hogy ez
a könyv 2015-ben megjelenjen. Mindenképpen
hasznosnak tartottam volna a további, legalább
egy-két éves munkát a szövegen, a mélyebb
összefüggések feltárását, s az új források bevo-
nását, illetve azok elemzését. Gondolva példá-
ul az országgyűlési felszólalások és a politikai
publicisztika vizsgálatára 1867-től 1990-ig.

Oldalszámát tekintve a könyv két nagyobb ívű tanulmány szövege, ami még – méretéből adódóan – nem adhat ki egy monografikus interpretációt. A szöveg olvasását olyan dolgok nehezítik, amelyek megoldását javasoltam tavaly: a hosszabb irodalmi szövegek függelékben legyenek, a szakirodalmi betétek, a kommentek, a publicisztikai szövegek – csak ha nem elengedhetetlenül fontos, de akkor is röviden jelenjenek meg a főszövegben – a jegyzetekben szerepeljenek, kerüljük az aláhúzásokat, elég a kurzív használata kiemelésnek. Magam nem vagyok híve a szaktanulmányok táblázatokkal való elárasztásának, de ha ezzel él a szerző, akkor ezek is jobban mutatnának a kötet végén. Végezetül egy különösen (nekem) fájó példával szeretném alátámasztani a kritikám lényegét. A kötet 8. végjegyzete arról ad hírt, hogy az OSZK *Arcanum* digitális adatbázisában a Mohács keresőszóra 15 000, a mohácsi csatára több mint 1000, a mohácsi vészre több mint 2500 találatot ad. „Így jelen kötet csak mintavételre, esetenkénti mélyfúrássra vállalkozhat.” – varrja el a szálát jegyzetében a szerző. Nekem pedig az a véleményem, hogy legalább ezt a 3500 találatot végig kellett volna alaposan böngészni, hogy még árnyaltabb legyen a Mohácsról való gondolkodásunk. Így olyan gyöngyszemekre bukkanhatunk, mint a MórícZ Zsigmondnak írott levél II. Lajos halálával kapcsolatban (*Kelet Népe*, 1941 – Vida Ferenc, drámarészlete, kéziratát a PIM őrzi), vagy a Tomor Pál haláláról szóló hamis legendára (Bosnyák Sándor népmese-gyűjtése). E hosszú kritika remélem azt mutatja, hogy nagyon fontosnak tartom a kérdés kutatását. Ugyanakkor bízom abban, hogy a szerző következő Mohács-könyve a mostaniban ki nem fejtett gondolatokat és eredményeket is tartalmazni fogja.

FARKAS GÁBOR FARKAS

Gálfi Emőke, A gyulafehérvári hiteleshely requisitorai (1556–1690), Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2015 (Erdélyi Tudománys Füzetek, 283) 235 p.

Üdítő dolog olyan dolgozatot kézbe venni, amelyről felületes olvasással is látszik, milyen ko-

moly munka áll mögötte. Napjainkban, amikor életünk minden pillanatában találkozunk a látszatra való törekvéssel, és az azzal való megelégedéssel, különösen megnyugtató olyan munkát megismerni, amelyik nem él vissza azokkal a szavakkal, amelyeket használ, illetve azokkal, amelyek e munka kapcsán felvetődnek. Az egyik ilyen szó, a hagyomány. Ma, amikor a hagyományápolást csak szélsőségesen értékelik, megnő a szó tartalmának értéke. Ha nem magyarul használjuk a szót, hanem a Magyarországon és Erdélyben természetes latin formájában – *traditio* –, máris közelebb jutunk tágabb tartalmához, mint amelyet a mai érzelmezések megengednek. Gálfi Emőke hagyományt folytat, hagyományt ápol és hagyományt (újra)teremt.

Hagyományt folytat, abban a tekintetben, hogy szorosan kötődik az őt a történelem pályán elindító módszereihez. Forrásközelség, az interpretáció szerénysége, az első olvasattól ritkán távolabbra kerülés, a teljes szakirodalom kézbe vétele, és kritikus értékelése, a tanulmány és a dokumentum együttes felmutatása, ugyanakkor a *summarius* készítésében az értelmezés felelősségének a vállalása (az egyszerűbb, *in extenso*, betűhív közlés helyett).

Hagyományt ápol, hiszen kötődik ahhoz az erdélyi történeti iskolához, amelynek kimonodott célkitűzése a módszeres és rendszeres forrásfeltáráson alapuló dokumentáció, múltunk eltulajdonításának megnehezítése. Ápolja az interdiszciplináris megközelítés gazdag hagyományát, hiszen a dolgozat éppúgy jog-, értelmiség-, írásbeliség-, intézménytörténeti, ahogy köz-, vagy közigazgatás történeti.

Hagyományt teremt – legalábbis reményeink szerint –, hiszen álpragmatikus, elbutuló világunkban a szakmatörténet nem tartozik a természetes dolgok közé. Közjegyzőink, igazgatási szakembereink a saját hagyományukból jószerevével a „csak semmi felelősségvállalást” és az „itt kell fizetni”-t ismerik. (Ahogy az egyes requisitorok életrajzát olvassuk, úgy tűnik, azért az anyagiasság nem állt nagyon távol a korai újkori elődöktől sem.) De ne legyünk igazságtalanok, hiszen a Magyar Közjegyzői Kamara éppen az utóbbi időben több könyvet adott, adatott ki, és úgy tűnik, köreikben éledőben